

EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA SINFDAN TASHQARI FAOLIYATNING O'RNI

Sayfullayeva Sabina Nodirbek qizi

Qo'qon davlat universiteti 3-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA: *Mazkur maqolada ekologik madaniyatni shakllantirishda sinfdan tashqari faoliyatning o'rni, mazmuni va ahamiyati yoritilgan. Unda sinfdan tashqari mashg'ulotlarning o'quvchilarda ekologik ong, mas'uliyat va tabiatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Amaliy faoliyatlari, ekologik o'yinlar, to'garaklar va loyihalar misolida o'quvchilarning ekologik madaniyatini rivojlantirish yo'llari ko'rsatib o'tilgan. Maqolada ekologik ta'lim jarayonida davlat siyosati, milliy dasturlar va pedagogik yondashuvlarning o'zaro uyg'unligi asosida samarali metodlar taklif etiladi.*

Kalit so'zlar: *ekologik madaniyat, ekologik ta'lim, sinfdan tashqari faoliyat, ekologik tarbiya, ekologik ong, o'quvchi faoliyati, barqaror rivojlanish, ekologik o'yin, to'garak, amaliy mashg'ulot.*

Bugungi kunda insoniyat oldida turgan eng dolzarb muammolardan biri bu — atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik muvozanatni saqlab qolish masalasidir. Texnologik taraqqiyot, sanoatning jadal rivojlanishi va urbanizatsiya jarayonlari natijasida ekologik muammolar chuqurlashib bormoqda. Shu sababli yosh avlodda ekologik madaniyatni shakllantirish — jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi eng muhim pedagogik vazifalardan biriga aylandi.

Ekologik madaniyat — bu shaxsning tabiatga ongli munosabati, ekologik qadriyatlarni anglash va ularni amaliy faoliyatida namoyon etish qobiliyatidir. Mazkur madaniyatni shakllantirish faqat dars jarayonida emas, balki sinfdan tashqari faoliyatlar orqali ham samarali amalga oshiriladi. Chunki sinfdan tashqari ishlar o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi, tabiat bilan bevosita muloqot qilish imkonini yaratadi hamda ekologik mas'uliyat tuyg'usini chuqurlashtiradi.

O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'lim va tarbiyani rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, Prezidentning "Ekologik madaniyatni yuksaltirish to'g'risida"gi qarorlari hamda "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonunda yoshlarni ekologik jihatdan yetuk, tabiatga mehr-muhabbat bilan qaraydigan insonlar sifatida tarbiyalash davlat siyosatining muhim yo'nalishi sifatida belgilangan.

Shu nuqtai nazardan, maktab o'quvchilarining sinfdan tashqari ekologik faoliyatlarini tashkil etish — ularning ekologik bilim, ko'nikma va qadriyatlarini mustahkamlashning muhim pedagogik mexanizmi hisoblanadi. Turli to'garaklar, ekologik aksiyalar, tabiat qo'ynidagi amaliy mashg'ulotlar, "Yashil maktab" loyihalari kabi tashabbuslar o'quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada sinfdan tashqari faoliyatning ekologik madaniyatni rivojlantirishdagi o'zni, shakllari, mazmuni va samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilinadi hamda amaliy misollar asosida yoritib beriladi.

Ekologik madaniyat tushunchasi o'z mohiyatiga ko'ra shaxsning tabiatga ongli, mas'uliyatli va ma'naviy-estetik munosabatini ifodalaydi. U ekologik bilim, ko'nikma, qadriyat va xulq-atvor madaniyatining uyg'unlashgan shaklidir. Ekologik madaniyatning asosiy vazifasi – inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash, tabiat boyliklaridan oqilona foydalanish, atrof-muhitni asrashga bo'lgan ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishdan iborat.

Pedagogik nazariyada ekologik madaniyatni tarbiyalash shaxs kamolotining muhim omili sifatida qaraladi. Shaxs ekologik madaniyatga ega bo'lishi uchun u nafaqat ekologik bilimlarni egallashi, balki bu bilimlarni o'z hayotida qo'llay bilishi ham zarur. Shu ma'noda, ekologik tarbiya jarayoni o'quvchilarning aqliy, axloqiy, estetik va amaliy jihatdan rivojlanishiga xizmat qiladi.

Sinfdan tashqari faoliyat bu jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. Chunki dars jarayonida o'quvchi ko'proq nazariy bilimlarni oladi, sinfdan tashqari mashg'ulotlar esa bu bilimlarni hayotiy tajribalar bilan mustahkamlaydi. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar tabiat bilan bevosita muloqot qilganida, masalan, daraxt ekish, ekologik tadbirlar o'tkazish, chiqindilarni qayta ishlash bo'yicha loyihalarda ishtirok etganida, ularda ekologik ong va mas'uliyat yuqori darajada shakllanadi.

Ekologik tarbiya nazariyasida sinfdan tashqari faoliyatning quyidagi asosiy yo'nalishlari ajratiladi:

Tabiatni muhofaza qilishga oid to'garaklar va loyihalar – “Yosh ekologlar”, “Yashil maktab”, “Ekosan” kabi to'garaklar orqali o'quvchilarda ekologik tafakkur va tashabbuskorlik rivojlanadi;

Amaliy-ekologik faoliyatlar – daraxt ekish, gul parvarishlash, maktab atrofini obodonlashtirish kabi ishlarda o'quvchilarning ekologik mas'uliyati mustahkamlanadi;

Ekologik tadbirlar va aksiyalar – “Tabiatni asra!”, “Ekologik hafta”, “Chiqindisiz hayot” kabi tadbirlar o'quvchilarni ekologik muammolarga befarq bo'lmaslikka o'rgatadi;

Ekologik o'yinlar va musobaqalar – “Ekologik viktorina”, “Ekologik safari” kabi o'yinlar orqali ekologik bilimlar qiziqarli shaklda mustahkamlanadi.

Bu faoliyat turlari o'quvchilarni faollikka, ijodkorlikka va jamoada ishlashga o'rgatadi. Shuningdek, ular o'quvchilarda ekologik muammolarga nisbatan empatik munosabat, tabiatga mehr va uni asrash istagini kuchaytiradi.

Nazariy jihatdan sinfdan tashqari ekologik faoliyatlar V.A. Suxomlinskiy, A.N. Leontyev, Sh.A. Amonashvili, O'zbekistonlik olimlardan A.A. Abduqodirov, N. Qayumov, Sh. Hasanboyeva kabi pedagoglarning g'oyalariga tayanadi. Ularning fikricha, tabiatni sevishtirish, uni asrash madaniyatini bolalarga o'rgatish eng avvalo amaliy faoliyat va shaxsiy tajriba orqali shakllanadi.

Shunday qilib, nazariy jihatdan sinfdan tashqari faoliyat ekologik madaniyatni shakllantirishning muhim pedagogik vositasi bo'lib, u o'quvchilarning bilim, qadriyat va xulq-atvor darajasini uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Mazkur faoliyat o'quvchining tabiatga bo'lgan shaxsiy munosabatini, ekologik mas'uliyatini va ijtimoiy faolligini rivojlantirish orqali barqaror taraqqiyot g'oyalarini amalga oshirishga hissa qo'shadi.

Sinfdan tashqari faoliyat ekologik tarbiyaning eng faol va ta'sirchan shakli bo'lib, u o'quvchilarning ekologik bilimlarini chuqurlashtirish, tabiatni asrashga oid amaliy ko'nikmalarini shakllantirish va ularni ijtimoiy mas'uliyat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Bunday faoliyatlar orqali o'quvchilar nafaqat ekologik tushunchalarni o'rganadilar, balki ularni o'z hayotida tatbiq etish imkoniga ega bo'ladilar.

Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, maktablarda o'tkaziladigan ekologik to'garaklar, tabiat qo'ynidagi mashg'ulotlar, viktorinalar, tanlovlar va ekologik aksiyalar o'quvchilarning ekologik madaniyatini sezilarli darajada oshiradi. Quyida shunday faoliyatlardan ayrim misollar keltiriladi:

"Yashil maktab" loyihasi – bu loyihada o'quvchilar maktab hududida daraxt va gul ekish, yashil maydonlarni parvarishlash, chiqindilarni saralash kabi ishlarda faol qatnashadilar. Natijada ularda tabiatga nisbatan g'amxo'rlik va mas'uliyat tuyg'usi shakllanadi.

"Ekologik aksiyalar haftaligi" – bir hafta davomida "Toza hovli", "Chiqindisiz hayot", "Tabiat – mening uyim" kabi shiorlar ostida turli tadbirlar o'tkaziladi. O'quvchilar ekologik plakatlarni chizadilar, chiqindilarni qayta ishlash bo'yicha loyihalar taqdim etadilar.

Ekologik o'yinlar – "Ekologik safar", "Ekologik jumboqlar", "Tabiatni asra!" kabi o'yinlar orqali o'quvchilarning ekologik tafakkuri, kuzatuvchanligi va tez fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Masalan, "Ekologik safari" o'yini davomida o'quvchilar turli stansiyalarda ekologik topshiriqlarni bajarib, tabiat haqidagi bilimlarini mustahkamlaydilar.

"Ekologik ertaklar tanlovi" – o'quvchilar o'zlari yozgan ertaklar orqali tabiatga mehr, hayvonot va o'simlik dunyosini asrash g'oyalarini ifoda etadilar. Bu usul bolalarning ijodiy tafakkurini va axloqiy hissiyotini rivojlantiradi.

"Ekologik laboratoriya" mashg'ulotlari – maktab hovlisida yoki yaqin atrofdagi hududda o'tkazilib, o'quvchilar tuproq, suv, havo holatini oddiy asboblarni yordamida tahlil qiladilar. Bu faoliyat ularni ilmiy izlanishga, kuzatish va tahlil qilishga o'rgatadi.

Shuningdek, mahalliy ekologik muammolarni o'rganish asosida o'quvchilar o'z hududlarida mavjud ekologik muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini taklif etuvchi kichik loyihalarni ishlab chiqadilar. Bunday faoliyatlar o'quvchilarning tashabbuskorligini, tanqidiy fikrlashini va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantiradi.

Umuman olganda, sinfdan tashqari ekologik faoliyatlar o'quvchilarni bevosita tabiat bilan muloqot qilishga, uni his etishga va uni asrash zarurligini chuqur anglashga olib keladi. Bu esa ularning ekologik madaniyatini shakllantirishning eng tabiiy va samarali yo'lidir.

Sinfdan tashqari faoliyat ekologik madaniyatni shakllantirishda o'quv jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Bunday faoliyatlar orqali o'quvchilarda

ekologik ong, ekologik mas'uliyat va tabiatga nisbatan ongli munosabat shakllanadi. Ular nafaqat ekologik bilimlarga ega bo'ladilar, balki o'z amaliy harakatlari orqali tabiatni asrashga hissa qo'shishni o'rganadilar.

O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'lim va tarbiya masalalariga davlat siyosati darajasida e'tibor berilayotgani bejiz emas. Chunki yosh avlodning ekologik madaniyatli bo'lishi — kelajakda ekologik barqarorlik, sog'lom muhit va yashash sifati yuqori bo'lgan jamiyatni barpo etish garovidir.

Xulosa shuki, sinfdan tashqari faoliyatni to'g'ri tashkil etish, uni o'quvchilarning yosh va qiziqish xususiyatlariga moslashtirish orqali ekologik madaniyatni samarali shakllantirish, ularni tabiatni sevuvchi, mas'uliyatli va ongli fuqarolar sifatida tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш. М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2022. – 384 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни. – Тошкент: Адлия вазирлиги нашриёти, 2021. – 42 б.
3. Каримова Н. Экологик таълим ва тарбия асослари. – Тошкент: Фан ва технология, 2020. – 216 б.
4. Абдуқодиров А. А. Педагогик тизимларда экологик тарбия методикаси. – Тошкент: ТДПУ нашриёти, 2019. – 188 б.
5. Қаямов Н. Экологик маданиятни шакллантиришнинг педагогик асослари. – Тошкент: “Ма’рифат”, 2018. – 164 б.
6. Azamovna, Ismoilova Gulbaxor. "Development of ecological culture on the basis of modern pedagogical technologies." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 8.036 11.04 (2022): 165-170.
7. Azamovna, Ismailova Gulbakhor. "Globalization in the process the student is the national values of the youth in the spirit bring up necessity." JournalNX 8.12 (2022): 512-516.
8. Исмоилова, Гулбахор Азамовна. "РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У СТУДЕНТОВ КАК ОБЩЕСТВЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ." ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ. 2020.
9. Исмоилова, Гулбахор Азамовна. "ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ТАЪЛИМИ ЖАРАЁНИДА ТАЛАБАЛАРДА ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ." Современное образование (Узбекистан) 11 (96) (2020): 45-51.